

УДК 658.8:334.716«71»

Райко Д.В.

к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики та маркетингового менеджменту Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”, м.Харків

Визначення розвитку промислового підприємства

Вступ. На сьогоднішній день основною тенденцією світової економіки в цілому і національних економік, зокрема в економіки України, є постійно зростаюча динамічність змін оточення такої соціально-економічної системи, як промислове підприємство. Саме ця динамічність змін і невизначеність зовнішнього середовища в поєднанні з внутрішніми суперечностями є джерелом розвитку соціально-економічної системи.

Різноманітні зміни зовнішнього середовища постійно створюють як можливості, так і загрози для стабільного функціонування промислового підприємства. Це пояснюється, в першу чергу, відкритістю даної соціально-економічної системи, що характеризується безперервним обміном між системою і зовнішнім середовищем речовиною, енергією та інформацією. Таким чином, відкрита соціально-економічна система, потрапляючи під вплив різних позитивних і негативних чинників зовнішнього середовища, постійно змінює свій якісний стан, що супроводжується перетворенням її внутрішніх та зовнішніх зв'язків, і в результаті відбувається розвиток складної соціально-економічної системи.

Проте некерований розвиток з часом може змінити вектор спрямованості з позитивного на негативний, стати деструктивним і призвести до припинення існування системи у принципі. Отже, розвиток соціально-економічної системи об'єктивно потребує безперервного і якісного управління. Таке управління розвитком промислового підприємства як

соціально-економічної системи забезпечує виключно маркетингова діяльність.

Крім того, необхідно відзначити ще один важливий аспект розвитку соціально-економічної системи: розвиток, навіть якщо він має позитивну спрямованість, супроводжується як позитивними, так і негативними характеристиками. Наприклад, надмірне ускладнення структури і складу системи, з одного боку, є наслідком конструктивного розвитку, з іншого боку, може призвести до втрати гнучкості і швидкості реакції на зміни зовнішнього середовища, тобто спричинити негативні наслідки для самої системи.

З викладеного виходить, що виключно маркетингова діяльність промислового підприємства дає можливість здійснювати раціональну і своєчасну трансформацію структури і зв'язків даної соціально-економічної системи адекватно до змін її оточення.

Постановка завдання. Для ефективного управління розвитком стратегічної маркетингової діяльності промислового підприємства необхідно розуміти суть поняття «розвиток» як економічної, так і філософської категорії та дати визначення сутності розвитку промислового підприємства.

Аналіз літературних джерел. Проведений аналіз літературних джерел показує, що існує безліч визначень поняття «розвиток» як філософської [1,2,3,4,5,6,7] так і економічної категорій [7,8,9,10,11].

Так, філософський енциклопедичний словник містить визначення, де розвиток розглядається як універсальна властивість «розгортання» об'єктів; Е. Г. Юдін [5] подає розвиток як направлену дію – зміну самих об'єктів; схожі визначення наводить Л. Г. Мельник [3, 4], який розглядає розвиток як необоротну, спрямовану, закономірну зміну матеріальних та ідеальних об'єктів, а також Р. С. Дяків [6] і Б. А. Грушин [7], які так само вважають розвиток дією – рухом від одного якісного стану об'єкта до іншого (табл.1).

Таблиця 1 – Визначення розвитку як філософської категорії

Автор	Зміст визначення
А. Н. Азріліян [8]	Розвиток – процес закономірної зміни, переходу з одного стану в інший, досконаліший; перехід від старого якісного стану до нового, від простого до складного, від нижчого до вищого; ступінь свідомості, обізнаності, культурності
Р. С. Дяків та Б. А. Грушин [6, 7]	Розвиток – це процес руху від нижчого до вищого (до більших досягнень), зміна матерії та свідомості, в результаті чого відбувається зміна якості предмету, явища, діяльності, перехід до нового, прогресивнішого
Ю. С. Масленчиков [12]	Розвиток – перехід від одного якісного стану до іншого
Л. Г. Мельник [3, 4]	Розвиток – необоротна, спрямована, закономірна зміна матеріальних (організм, підприємство) та ідеальних (мова, культура) об'єктів
С. І. Ожегов [13]	Розвиток – процес закономірної зміни, переходу від одного стану в інший, досконаліший, перехід від старого якісного стану до нового, від простого до складного, від нижчого до вищого
Е. Г. Юдін [5]	Розвиток є необоротною, направленою, закономірною зміною матеріальних та ідеальних об'єктів
Ю. В. Філіппов [14]	Поняття розвитку включає три взаємопов'язаних характеристики: зміна, зростання, поліпшення, головною з яких є остання

Результати. Аналіз літературних джерел з проблеми визначення розвитку як філософської категорії [1–14] дозволяє відзначити наступні ключові моменти:

1. Філософське розуміння поняття «розвиток» тісно пов'язане з такою властивістю об'єкта, як системність, а для підприємства системність є однією з першорядних властивостей.

Розвиток властивий будь-яким об'єктам, що мають просту або складну системну будову.

У результаті розвитку системи виникає її новий якісний стан, виражена зміна складу або структури, зумовлена виникненням, трансформацією чи зникненням елементів і зв'язків системи.

2. Суперечливість поняття «розвиток»: з одного боку, розвиток передбачає здатність системи зберігати стійкість і протистояти змінам зовнішнього середовища, з другого боку, здатність системи до постійної трансформації адекватна змінам зовнішнього середовища.

3. Невід'ємними атрибутами розвитку є:

спрямованість;

незворотність;

закономірність;

упорядкованість;

випадковість і невизначеність;

самоорганізація.

Вбачається за необхідне особливо підкреслити, що розвиткові завжди властива спрямованість. Це пояснюється тим, що розвиток за своєю природою є зміною якісного стану об'єкта, яка супроводжується перетворенням його структури. У свою чергу, будь-яка зміна є динамічним процесом і, на відміну від статичних процесів, завжди має спрямованість. Беручи до уваги динамічну природу розвитку, розрізняють висхідний (характеризується нарощуванням якісних характеристик системи) і спадний (характеризується зниженням якісних характеристик системи) розвиток.

Залежно від специфіки об'єкта, механізму розвитку, джерела і спрямованості виділяють різні форми і види розвитку, які є діалектичною єдністю кожної пари полярних значень:

- екстенсивний (виявлення і збільшення того, що вже існувало) та інтенсивний (виникнення якісно нових форм);
- екзогенний (розвиток, що визначається лише ззовні, навколишнім світом) та ендегенний (розвиток, джерело якого знаходиться усередині об'єкта, що розвивається);
- еволюційний (повільні, поступові, неявні зміни в структурі об'єкта – кількісні зміни) і революційний (раптові, різкі, стрибкоподібні, докорінні зміни в структурі об'єкта – якісні зміни);
- прогресивний (розвиток уперед) і регресивний (розвиток назад).

Потрібно пам'ятати, що у будь-якому випадку розвиток підприємства є розвитком соціальних форм існування матерії, що визначено природою і будовою системи-підприємства як об'єкта розвитку (згідно з класифікацією Б. А. Грушина [7]).

Дослідження філософського розуміння поняття «розвиток» необхідне, оскільки філософія є основою всіх природничих і соціальних наук, вона з'явилася задовго до їх зародження, внаслідок чого філософія розглядає поняття «розвиток» не стосовно якого-небудь конкретного об'єкта, що має безліч особливостей, а стосовно деякого ідеального об'єкта, а це дозволяє використовувати філософське визначення розвитку в будь-якій сфері наукового пізнання. Крім того, філософський інструментарій пізнання, дослідження й аналізу об'єкта є універсальним, і тому може бути взятий за основу безпосередньо економічної інтерпретації поняття «розвиток».

Розвиток для організації розглядається одними авторами (табл. 2) як такий тип змін, що підвищує ступінь організованості системи, іншими – як виділена у складі підприємства система, в якій об'єднані інноваційні процеси, що ведуть до кількісних і якісних змін у всіх функціональних сферах підприємства, а також її структура управління на основі зворотних зв'язків, у яких розв'язуються задачі стратегічного і тактичного управління і запускаються механізми самоорганізації та оперативного управління розвитком [15].

Економічна інтерпретація поняття «розвиток» ґрунтується на філософському визначенні розвитку стосовно об'єктів економічної природи.

Таблиця 2 – Визначення розвитку як економічної категорії

Автор	Зміст визначення
Л. Л. Базилевич [16]	Розвиток описує якісні перетворення організації виробництва та управління, що приводять до істотного підвищення науково-технічного рівня, економічної і соціальної ефективності діяльності, поліпшення якості управління
Е. М. Коротков [17]	Розвиток – сукупність змін, що ведуть до появи нової якості і зміцнюють життєстійкість системи, її здатність чинити опір руйнівним впливам зовнішнього середовища
Б. Л. Кучин [18]	Розвиток може розглядатися як сукупна зміна у взаємозв'язку кількісних, якісних і структурних категорій системи
Ю. А. Путятін, А. І. Пушкар [19]	Розвиток підприємства розглядається як тип змін, що підвищують ступінь організованості системи
М. П. Тодаро [20]	Розвиток слід розуміти як багатовимірний процес, що включає реорганізацію і переорієнтацію всієї економічної і соціальної системи
Р. А. Фатхутдінов [21, 22]	Розвиток – процес удосконалення системи

А. Н. Азріліян [8] визначає розвиток як процес закономірної зміни від менш досконалого стану економічного об'єкта до більш досконалого; Р. С. Дяків [6] стверджує, що розвиток – це процес руху від нижчого до вищого; О. М. Тридід [23] вважає, що розвиток – це виділена у складі підприємства система (має зворотні зв'язки, є керованою), яка об'єднує

інноваційні процеси, що і забезпечує якісні та кількісні зміни у функціонуванні підприємства.

Таким чином, аналіз літературних джерел свідчить, що деякі автори [7, 8] визначають поняття «економічний розвиток економічного об'єкта» приблизно так само, як поняття «розвиток» визначено з погляду філософії, без урахування відмінних особливостей даного виду об'єктів від інших; деякі ж автори [9, 10, 11] у своїх визначеннях намагаються виявити і врахувати такі особливості.

Крім того, окремі учені [7, 8, 12] сходяться на думці, що розвиток як економічна категорія є процесом, причому винятково прогресивним, а деякі [23] вважають, що розвиток є підсистемою в системі економічного об'єкта.

Проте розвиток – це необов'язково процес прогресивний, про що свідчить наявність у стратегічному маркетингу таких стратегій, як згортання, «зняття урожаю» і ліквідація, коли логічним наступним етапом розвитку стає зникнення об'єкта як такого. Слід підкреслити, що розвиток є кінцевим процесом: об'єкт проходить один або декілька циклів від зародження до його зникнення (так звана поліциклічність процесу розвитку), де повторюваність циклів зумовлена настільки глибокою зміною якісного стану об'єкта, що його можна вважати перетворенням на новий об'єкт, більш відповідний умовам зовнішнього середовища, що змінилися.

Таким чином, саме безперервний процес розвитку дозволяє економічним об'єктам існувати в різноманітних і динамічних умовах зовнішнього середовища.

У результаті проведеного дослідження, на наш погляд, для управління стратегічним розвитком підприємства якнайповнішим буде таке визначення розвитку як економічної категорії:

Розвиток – направлений процес зміни якісного стану об'єкта, що супроводжується перетворенням його внутрішніх і зовнішніх зв'язків, забезпечує єдність досягнення стійкості та адаптивності системи об'єкта

відповідно до вимог зовнішнього середовища і таким чином забезпечує її життєздатність максимально тривалий період часу.

Серед розмаїття існуючих визначень промислового підприємства слід виділити таке: підприємство є системою, оскільки кожен елемент, будучи частиною системи і взаємодіючи з іншими елементами, набуває принципово нових якостей, на відміну від тих, що властиві йому поза системою.

Підприємство є відкритою системою, оскільки відбувається як постійна взаємодія самої системи із зовнішнім середовищем (вплив чинників макро- і мікросередовища), так і постійна взаємодія та зміна елементів усередині системи (адаптація внутрішнього середовища до зовнішнього).

Таким чином, промислове підприємство – відкрита соціально-економічна система з перевагами прозорості для споживачів, партнерів, персоналу; сучасний розвиток підприємства можливий лише на основі маркетингу, оскільки підприємство ефективно тільки в разі його корисності для споживачів, зв'язок з якими якраз і є однією з головних функцій маркетингу, тобто маркетинг є основою розвитку.

Крім того, підприємство здатне «вижити» лише при одночасному задоволенні двох обов'язкових умов:

- забезпечення прибутковості функціонування, тобто матеріальних ресурсів для подальшого розвитку – економічна складова;
- забезпечення підтримки з боку соціального середовища, що можливе тільки через урахування інтересів окремих груп цього середовища (споживачів, партнерів і персоналу) та їх задоволення – соціальна складова.

Отже, узагальнення й аналіз зібраної інформації дозволяє дати власне базове визначення поняття розвитку промислового підприємства: розвиток промислового підприємства – це процес зміни структури і властивостей даної соціально-економічної системи для повнішої відповідності умовам зовнішнього і внутрішнього середовища.

Розвиток апріорі властивий підприємству як соціально-економічній системі. Він дозволяє змінювати траєкторію руху або намічений режим функціонування, оскільки дає можливість цілеспрямовано управляти змінами, тобто усвідомлено переходити від одного етапу життєвого циклу підприємства до іншого на основі формулювання і реалізації стратегій зростання. Виключно розвитком досягається виживання підприємства, тому що лише він забезпечує реалізацію такої здатності складної відкритої системи, що саморозвивається, якою є промислове підприємство, як самоорганізація. Тому саме наведене визначення завдяки чіткості та відповідності його формулювання стратегічним процесам підприємства буде покладене в основу подальшого дослідження.

Оскільки підприємство здійснює економічну діяльність для реалізації соціальних та економічних цілей, управління його функціонуванням неможливе без урахування чинників внутрішнього і зовнішнього середовища. Єдиним управлінським інструментом, здатним урахувати зміни зовнішнього і внутрішнього середовища, акцентуючи увагу на тих або інших особливостях підприємства як суб'єкта та об'єкта виробничої діяльності, є маркетинг. Тому, розглядаючи підприємство, основну увагу доцільно приділити саме маркетингу як основі розвитку підприємств. На нашу думку, необхідність виділення особливої ролі маркетингу очевидна, тому що вона відображає його місце на підприємстві, його взаємозв'язок з іншими аспектами діяльності підприємства, враховує внесок маркетингу у формування організаційної структури підприємства з огляду на його цілі. Все це і повинне лягти в основу подальшого розвитку теорії маркетингу, яка може бути використана для стратегічного управління розвитком маркетингової діяльності промислового підприємства.

Висновок. В даній статті було проаналізовано існуючі визначення «розвитку» з точки зору філософської та економічної категорій; дано визначення розвитку промислового підприємства; вказано його відмінність від існуючих на основі тези про підприємство як відкриту соціально-

економічну систему з перевагами прозорості для споживачів, партнерів, персоналу; зроблено висновок про те, що сучасний розвиток підприємства можливий лише на основі маркетингу, оскільки підприємство ефективно тільки в разі його корисності для споживачів, тобто маркетинг є основою розвитку.

Література

1. Философский энциклопедический словарь / Под ред. С. С. Аверинцева, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичева и др. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – 815 с.
2. Философская энциклопедия / Гл. ред. Ф. В. Константинов. – М.: Советская энциклопедия, 1967.
3. Мельник Л. Г. Тайны развития. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. – 378 с.
4. Мельник Л. Г. Фундаментальные основы развития. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2003. – 288 с.
5. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности: Методол. пробл. совр. науки. – М.: Наука, 1978. – 391 с.
6. Дяків Р. С. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / Под. ред. Р. С. Дяківа. – К.: Міжнар. екон. фундація, 2000. – 703 с.
7. Грушин Б. А. Очерки логики исторического исследования (Процесс развития и проблемы его научного воспроизведения). – М.: Высш. школа, 1961.
8. Большой экономический словарь: 19000 терминов / Под ред. А. Н. Азрилияна. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Ин-т новой экономики, 1997. – 856 с.
9. Тридід О. М. Організаційно-економічний механізм стратегічного розвитку підприємства: Монографія. – Х.: Вид-во ХДЕУ, 2002. – 364 с.
10. Лепа Н. Н., Лепа Р. Н., Пушкарь А. И. Моделирование процессов управления развитием промышленных предприятий: Монография /

НАН Украины. Ин-т экономики пром-ти; Под ред. Н. Н. Лепы. – Донецк: ООО «Юго-Восток, ЛТД», 2005. – 348 с.

11. Расвнева О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: Монографія. – Х.: Вид-во «ІНЖЕК», 2006. – 496 с.

12. Масленчиков Ю. С. Технология и организация работы банка: теория и практика. – М.: ДЕКА, 1998. – 432 с.

13. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. – М.: Азбуковник, 1998. – 944 с.

14. Филипов Ю. В., Авдеева Т. Г. Основы развития местного хозяйства. – М.: Дело, 2000. – 264 с.

15. Пушкарь А. И. Концепция моделирования управленческого развития производственно-экономических систем. – Донецк, 1997.

16. Базилевич Л. А. Автоматизация организационного проектирования. – Львов: Машиностроение, 1989. – 176 с.

17. Коротков Э. М. Концепция менеджмента. – М.: Изд.-консалтинговая компания «ДеКА», 1997. – 304 с.

18. Кучин Б. Л., Якушева Е. В. Управление развитием экономических систем: технологический прогресс, устойчивость. – М.: Экономика, 1990. – 157 с.

19. Путятин Ю. А., Пушкарь А. И., Тридед А. Н. Финансовые механизмы стратегического управления развитием предприятий. – Х.: Основа, 1999. – 488 с.

20. Тодаро М. П. Экономическое развитие: Пер. с англ. – М.: ЮНИТИ, 1997. – 672 с.

21. Фатхутдинов Р. А. Система менеджмента. – М.: Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 352 с.

22. Фатхутдинов Р. А. Стратегический маркетинг. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Питер, 2002. – 448 с.

23. Тридід О. М. Організаційно-економічний механізм стратегічного розвитку підприємства: Монографія. – Х.: Вид-во ХДЕУ, 2002. – 364 с.